

СИНЕТОС

Часопис Института
за истраживање хришћанског наслеђа
„Радослав Грујић”

S Y N E T O S

Journal of the Radoslav Grujić Institute
for Christian Heritage Research



УДК 930.85(497.7)

821.163.1'36(497.7)

091=163.1:003.349(497.7)

<https://doi.org/10.46793/SynetosI-1.069K>

Оригинални научни рад

Александар Крстаноски

Православен богословски факултет „Свети Климент Охридски”,

Универзитет „Св. Кирил и Методиј”, Скопје

aleksandar.krstanoski@yahoo.com<https://orcid.org/0009-0008-3085-2390>

Црковнословенското книжевно наследство од Кичево и Кичевско

Апстракт: Градот Кичево има долга историја, а тоа претставува во него и во неговата околина да се развие богат духовен, просветен и културен живот. Како резултат на тоа се појавило и старо книжевно наследство од кое најголемиот дел е на црковнословенски јазик. Од книжевните споменици може да се заклучи дека во градот и во неговата околина делувале повеќе духовно-просветни центри. Централното место меѓу нив го зазема манастирот *Свети Пречисти Кичевска*, чие, пак, ракописно и старо печатено книжевно наследство на црковнословенски јазик е најбројно.

Клучни зборови: Книжевно наследство, црковнословенски јазик, ракописи, стари печатени книги

Градот Кичево и Кичевско

Градот Кичево се простира како брег околу Китино Кале, помеѓу Долна Кичава и Горна Кичава и се дели на маала, и тоа: Варошко маало, Чаршија варош, Чифлик маало, Теке маало, уште



УДК 930.85(497.7)

821.163.1'36(497.7)

091=163.1:003.349(497.7)

<https://doi.org/10.46793/SynetosI-1.069K>

Оригинални научни рад

Александар Крстаноски

Православен богословски факултет „Свети Климент Охридски”,
Универзитет „Св. Кирил и Методиј”, Скопјеaleksandar.krstanoski@yahoo.com<https://orcid.org/0009-0008-3085-2390>

Црковнословенското книжевно наследство од Кичево и Кичевско

Апстракт: Градот Кичево има долга историја, а тоа претпоставува во него и во неговата околина да се развие богат духовен, просветен и културен живот. Како резултат на тоа се појавило и старо книжевно наследство од кое најголемиот дел е на црковнословенски јазик. Од книжевните споменици може да се заклучи дека во градот и во неговата околина делувале повеќе духовно-просветни центри. Централното место меѓу нив го зазема манастирот *Свети Пречиста Кичевска*, чие, пак, ракописно и старо печатено книжевно наследство на црковнословенски јазик е најбројно.

Клучни зборови: Книжевно наследство, црковнословенски јазик, ракописи, стари печатени книги

Градот Кичево и Кичевско

Градот Кичево се простира како брег околу Китино Кале, помеѓу Долна Кичава и Горна Кичава и се дели на маала, и тоа: Варошко маало, Чаршија варош, Чифлик маало, Теке маало, уште

едно Теќе маало покрај реката Темница која минува низ градот, Џума маало или Света Петка (наречено по џамијата која некогаш била црква посветена на Света Петка, па од „петок“ дошло „џума“), Баља маало или Горно маало („баља“ на турски е „горно“), Бичинци маало и Циганско маало.¹ Денес градот е значително проширен со нови населби.

Древното и далечно минато на Кичево не е многу познато. Забележано е дека во близина на денешно Кичево постоел град Хискана (Ускана), кој се спомнува во врска со војувањето на македонскиот крал Персеј со Римјаните во 169–170 година пред Христа. Други податоци не се познати, ниту со сигурност може да се каже каде бил, кога и кој го подигнал градот.²

За долгата историја на Кичево документирано сведочат самите почетоци на Охридската архиепископија. Во историските извори, меѓу кои и повелбата на византискиот цар Василиј II, издадена во 1018 година, градот се спомнува во рамките на нејзината најтесна дијацеца. Кичево се спомнува и во време на кралот Урош I, а Милутин го освоил од Византија. *Кнежинскиот манастир* е всушност задужбина на Милутин. Со овој манастир народот го става во врска делот од стариот град кај Палатишта и Војводиница. Подоцнежното Кичево се издигнало околу тврдината која постои и денес.³ Со доаѓањето на Османлиите, Кичево паѓа под нивна власт.

По бурните настани и внатрешните превирања во империјата во 19. век, кога во Османлиското царство настанало ново уредување, формирана е новата Кичевска каза со седиште во градот, и оттогаш почнува да се развива денешниот град. По долговековниот османлиски период, следат администрациите на Кралството на СХС (подоцна Кралство Југославија) и СР Македонија во рамките на СФРЈ, за денес Кичево да биде општина во независна Македонија.

Низ различни историски услови, името на градот варирало: Кирчева, Кричева, Крчова и Кичава.⁴ Покрај постарата по-

¹ Смиљанић, *Кичевија*, 409–410.

² Ристоски, *Кичево и Кичевско*, 23.

³ Смиљанић, *Кичевија*, 410–411.

⁴ Смиљанић, *Кичевија*, 410.

пулација која сè уште го користи називот Кичаа (дијалектно од Кичава), градот денес, и официјално и во секојдневната употреба се нарекува Кичево.

Општината Кичево (во која влегуваат и кичевските села) брои над 50 000 полнолетни жители.⁵

Во градот централно место во духовниот живот има црквата *Свети аџосџоли Пеџар и Павле*, која во својот сегашен изглед е изградена во почетокот на 20. век, иако и пред тоа тука постоел храм. Повеќе податоци за оваа црква можат да се најдат од подоцнежниот период, односно од 1974–1975 година, кога во времето на тогашниот митрополит е целосно обновена. Обновувањето на фреските е направено од страна на Кузман Фрчкоски од Галичник, а иконостасот, иако е од времето на градењето на црквата, е со иконите од 1925–1926 година.⁶ Денес во градот функционира и црквата *Жени мироносици*, која се наоѓа на новите градски гробишта.

Се разбира, носители на духовниот и на просветниот живот во Кичево и Кичевско низ историјата биле двата манастира: *Свети Георгиј Победоносец* (Кнежински манасџир) и манастирот *Свети Пречисџа Кичевска*. За првиот нема многу податоци и сочувани книжевни споменици, а на вториот ќе му биде посветено посебно поглавје.

Постари книжевни споменици од Кичево и Кичевско

Со оглед на долгата и богата историја, во Кичево и во Кичевско се развила богата духовно-просветна дејност за која сведочат повеќе зачувани книжевни споменици. Имено, духовната просвета што ја всадувале Свети Климент и Свети Наум Охридски во Македонија, нашла погодна почва за развој и во Кичево и во Кичевијата. Од хрисовулите на императорот Василиј II се гледа дека во почетокот на 11. век градот „Кичава“ бил важен црковен центар, управуван директно од охридскиот архиепископ. Благодарение на близината со Охрид и Охридскиот

⁵ Податокот е според Избирачкиот список од 2019 година.

⁶ Вељаноска, *Црквџе и манасџирџе*, 12.

книжевен центар, во средниот век во Кичево се одвивала жива препишувачка и книжевна активност.⁷

Најпознати споменици кои потекнуваат од постариот период се *Кичевскиот ѿриод* (познат и како *Бѿѿолски ѿриод*) и *Вранешничкиот аѿосѿол*.⁸ Кон нив може да се вброи и *Кичевскиот окѿоих*.

1. *Кичевски (Бѿѿолски) ѿриод* (Прилог 1). Потекнува од 11.-12. век. Содржи 101 пергаментен лист, 27,5 x 19,5 см. Пишуван е од граматик Георгиј, веројатно во село Вапа, Дебарско. Писмото е кирилско со делови испишани на глаголица. Украсен е со заставки во вид на плетенки и иницијали во црна, црвена и окер боја. Се среќаваат екфонетски музички знаци. Според содржината е *Посен ѿриод*. Во ракописот има многу записи на маргините, важни од историско-книжевен поглед. Книгата ја пронашол Јордан Иванов во Битолското трговско претставништво во 1907 година. Се чува во Софија, БАН, број 38.⁹

Се поврзува со Кичево и Кичевско и се нарекува „кичевски“ бидејќи според еден запис тој е пишуван „во кулата на Светите Врачи, Кузман и Дамјан, на софра“, веројатно во кичевското село Светораче.¹⁰

2. *Вранешнички аѿосѿол* (Прилог 2). Потекнува од 13. век. Содржи 26 пергаментни листа, 15,5 x 24 см. Пишуван е со кирилско писмо. Содржи заставки со геометриски народен стил од балкански тип во црвена и жолта боја и едноставни иницијали. Според содржината претставува полн текст на Апостолот. Се вбројува меѓу северномакедонските ракописи. Тој е еден од ракописите кои Верковиќ ги зел од Слечче, а според кичевското село Вранештица (кое се спомнува во запис) е наречен Вранешнички. Се чува во Загреб, Архив на ХАЗУ, IIIa 48.¹¹

3. *Кичевски окѿоих* (Прилог 3). Потекнува од средината на 13. век. Содржи 89 пергаментни листа, 300 x 195 мм. Не е целос-

⁷ Илиевски, *Светѿа Пречисѿа Кичевска*, 63.

⁸ Илиевски, *Светѿа Пречисѿа Кичевска*, 63.

⁹ Велев, Макаријоска, Црвенковска, *Македонски сѿоменици*, 30.

¹⁰ Илиевски, *Светѿа Пречисѿа Кичевска*, 63.

¹¹ Велев, Макаријоска, Црвенковска, *Македонски ракописи*, 62.

но зачуван. Целиот кодекс, најверојатно имал околу 300 листа. Оштетен, со празнини. Писмо – уставно, правопис – двоеров и јусов. Јазичните особености на ракописот упатуваат на заклучок дека настанал во западномакедонски скрипторски центар. Содржина: Октоих-параклитик. Содржи преписи од книжевни дела на Свети Климент Охридски: Канон на апостолите Петар и Павле на шести глас и Канон на Света Троица на осми глас. Пронајден е во 1926 година од Тома Смиљаниќ – Брадина, во црквата *Свети Атанасиј* во село Премка, Кичевско. По големиот дел од ракописот Смиљаниќ го предал во Скопскиот музеј, а помал дел задржал кај себе и во 1950 година го продал на белградската Народна библиотека. При заминувањето од Скопје во 1937 година, директорот на музејот во Скопје, Радослав Груиќ, го зел со себе делот од *Октоихот* што се чувал во овој музеј и подоцна му го подарил на музејот на Српската православна црква во Белград. Денес ракописот е поделен на три дела: два има во Музејот на Српската православна црква и еден во Народната библиотека во Србија. Музеј на Српската православна црква – Белград, Груиќева збирка 3 I 110 (61 лист) и број 227 (5 листа). Народна библиотека на Србија – Белград, Рс 104 (23 листа).¹²

Покрај *Кичевскиот октоих*, Тома Смиљаниќ во Премка пронашол уште два други споменика: *Чин на Елеосветиениенаг болен монах* и *Требник* од 13. век. Првиот ракопис се чува во Музејот на Српската православна црква, Груиќева збирка под сигнатура 3-I-65. Вториот ракопис содржи 8 листа, кои Смиљаниќ ги продал на Белградската народна библиотека и сега го носи бројот Рс 103.¹³

Спомениците од манастирот Света Пречиста Кичевска

Манастирот *Света Пречиста Кичевска*, како што укажува и самото име според кое е најпознат помеѓу народот и научната средина, се наоѓа на подрачјето на општина Кичево. Движејќи

¹² Поп-Атанасов, *Словенски ракописи*, 88–89.

¹³ Поп-Атанасов, *Кичевскиот Октоих*, 14.

се по магистралниот пат Скопје – Охрид, во близината на крстопатот кај селото Другово, на еден километар по патот за Демир Хисар и Битола се врти лево и по пет километри асфалтен пат, низ стрмни планини се стигнува до манастирот. Тој се издига во полите на планината Цоцан, во подножјето Врвоина, на надморска височина од 920 м. Најблиско населено место е селото Манастирско Доленци, а во непосредна близина се и селата: Србјани, Кладник, Пополжани, Јудово, Видрани, Брждани и Свињишта.¹⁴

Манастирот е најпознат под името *Свѣѣа Пречисѣа Кичевска* или само *Пречисѣа*, иако манастирскиот храм е посветен на празникот Свето Благовештение – Благовец (07.04./25.03.), а манастирскиот собор е на празникот Рождество на Пресвета Богородица – Мала Богородица (21.09./08.09.). Во минатото името му било *Крнински манасѣир*.

Според еден запис кој стои на една стара богослужбена книга, манастирот е започнат со изградба во 1316 година, а завршен и осветен во 1320 година. Негов основач е „царот кој владеел со оваа земја“ во тоа време. Во 1558 година е запален и целосно опустошен од страна на „безбожните Агарјани“, но обновен е набрзо во 1564 година. Во 1843 година Сарацените го запалиле манастирот, а останала само црквата. Оваа обител повторно е завршена во 1850 година.¹⁵

Подемот на манастирот продолжува и во 17. и 18. век, кога за новоподигнатата црква се нарачуваат икони и други уметнички и богослужбено-уметнички предмети.¹⁶ Некои од ваквите предмети се запазени до ден-денес и се дел од духовното и културно наследство кое произлегува од богатата историја на овој манастир.

Сепак, најмногу податоци за историјата на манастирот *Свѣѣа Пречисѣа Кичевска* има од 19. век. Најзабележителен е настанот во 1848 година, кога од Дебар дошол грчкиот владика Мелетиј и ја осветил црквата, а во таа прилика биле запалени и

¹⁴ Целакоски, *Кон историјата*, 40.

¹⁵ Смиљанић, *Кичевија*, 363.

¹⁶ Цветковски, *Пречисѣа Кичевска*, 24.

голем број словенски книги. Во обновата учествувало месното население, но и добронамерници од пошироко. Се спомнуваат имињата на мијачките угледни дејци: Ѓурчин Кокале од Лазарополе, Серџо Брадина од Тресонче, Тодор Томоски и хаџи Василко од Галичник и многу други од Кичевско и Полог. Народот на коњи доброволно носел тесан камен и бигор од село Добреноец. Мајсторите биле од село Луково, оние кои ја граделе црквата во Лазарополе. Во манастирот се зачувале некои старини, како дверите од старата црква и патријаршискиот стол од костеново дрво со резба.¹⁷ Живописот во манастирот *Светија Пречистија Кичевска* е еден од најбогатите ансамбли во Македонија од 19. век. Пространоста на храмот овозможила изведба на обемна сликана програма. Особено внимание заслужува живописот во олтарниот простор, поради тоа што тој е дело на тајфата на најпродуктивниот зограф од 19. век во Македонија, Дичо Крстев од село Тресонче и, како што запишал и самиот на средината од апсидата, датира од 1852 година. Името на авторот на живописот од јужниот и од северниот ѕид на наосот и на куполата, не е познато. Единствен податок за датација на овој живопис е 1880 година, наведена на завршетокот на молитвениот текст околу долниот дел на тамбурот. Најверојатно е дека автор на живописот е синот на Дичо, Аврам, кој, работејќи со својот татко претрпува влијание кое може да се забележи пред сè во концепцијата и иконографските решенија, при што, секако, пред себе ја имал *Ерминијата* на својот татко. Травејот на запад воопшто не е живописан. Причината веројатно лежи во променливата економска состојба на манастирот во 19. век.¹⁸

Манастирот *Пречистија* продолжил да игра важна улога и во тешкиот период за населението на крајот од 19. и почетокот на 20. век. Така, по страшната катастрофа во 1903 година, кога бедата кај народот на Кичевско и Дебарца го достигнала својот врв, населението од целата околина притекнувало кон мана-

¹⁷ Смиљанић, *Кичевија*, 366–367.

¹⁸ Тричковска, *Живойисот во манастирската црква*, 67.

стирот, да бара утреха и поткрепа во светињата, да си го стопли срцето со верата во Бога и да најде надеж во посветла иднина. Под притисок на тешката економска и политичка состојба, оваа практика продолжила и во наредните десетина години.

Континуитетот на манастирскиот живот во манастирот *Пречисџа* ќе продолжи и за време на Балканските војни и по нив. Нов духовен импулс во заживувањето и развојот на манастирскиот живот по Првата светска војна даваат руските монахињи, кои во следните децении ги продолжуваат традициите на ова вековно светилиште.

Доизградбата на манастирот и одржувањето на неговиот комплекс и околината продолжуваат. Со големото залагање и архипастирска грижа на владиката Тимотеј, манастирот *Светџа Пречисџа* и понатаму се возобновува и го враќа некогашниот сјај. Со должина од 4,5 км во 1988 година е асфалтиран патот до манастирот. Во 1990 година започнува реновирањето и обновувањето на манастирскиот конак. Во 1994 година започнува изградбата на трпезаријата на западниот дел од манастирскиот комплекс, а во 1995 година се обновува и осветува новиот конак над манастирската влезна капија. Во 1996 година е осветен комплексот на двете трпезарии со монашки конак во западниот дел. Во оваа пригода, за своето самопожртвувано залагање, старешината на манастирот, монахињата Агнија е произведена во игуменски чин. Во 2007 година е осветен новиот конак. Со овој подвиг на митрополитот Тимотеј, повторно оживуваат старите вековни традиции и манастирот го добива своето место на едно од главните црковни и духовни средишта на Македонската православна црква.¹⁹

Покрај стариот параклис слепен до манастирскиот храм и посветен на Свети Никола, денес функционира и новоизградедниот параклис посветен на пречистанските маченици Евнувиј, Пајсиј и Аверкиј, кој се наоѓа на вториот спрат на јужниот конак. Со изградбата на овој јужен конак, манастирската главна црква од сите страни е обиколена со конаци, а тоа е решение што има еклисиолошка димензија, при што местото каде што

¹⁹ Цветковски, *Пречисџа Кичевска*, 62.

се извршува Евхаристијата, како остварување на Црквата и точка околу која се движи целокупниот живот на христијанинот се наоѓа на средината од комплексот, а околу него гравитираат колиците – живеалиштата на монаштвото.

По упокојувањето на многузаслужната игуманија Агнија во 2017 година, со благослов на надлежниот архиепископ митрополитот Тимотеј, во манастирот доаѓа дел од сестринството на манастирот *Свети Георгиј* кај село Рајчица, Дебарско, така што духовниот живот, просветната дејност, културниот напредок и издигнувањето на манастирот до духовните висини кои и му доликуваат, продолжуваат да растат и до ден-денес.

Од манастирската библиотека на манастирот *Света Пречиста Кичевска* потекнуваат и се достапни за научно истражување следниве ракописи: *Четвороевангелие 1*, *Псалтир*, *Четвороевангелие 2*, *Крнински дамаскин*, *Фраимени 1*, *Фраимени 2*, *Зборник со мешана содржина (Брждански дамаскин)*, *Парусија 1*, *Парусија 2*, *Вечен йоменик на Васил Икономов*, *Правило на свети Сиридон Тримиџунски*, *Служба на свети Наум Охридски*, *Тешер 1*.²⁰ Кон овие ракописи може да се додадат и *Киевскиот дамаскин* и *Тешер 2*.

Акаџискиот на свети Јован Препеч којшто го спомнува Петар Хр. Илиевски²¹ и кој всушност е препишан од и на руска варијанта на црковнословенски јазик, од непознати причини не може да се најде во манастирската библиотека и во манастирскиот комплекс воопшто.

1. *Псалтирот* од манастирот *Света Пречиста Кичевска* потекнува од 15. век, пишуван е со ресавски правопис и се чува во Универзитетската библиотека „Светозар Марковиќ“ во Белград, РС 65;²²

2. Споменикот *Четвороевангелие 1* датира од 16. век, пишуван е со ресавски правопис и се чува во Универзитетската библиотека „Светозар Марковиќ“ во Белград, РС 64;²³

²⁰ Илиевски, *Просветна улога на манастирот Света Пречиста*, 30.

²¹ Илиевски, *Просветна улога на манастирот Света Пречиста*, 30.

²² Илиевски, *Просветна улога на манастирот Света Пречиста*, 30.

²³ Илиевски, *Просветна улога на манастирот Света Пречиста*, 30.

3. *Четвороеванѣлието* 2 датира од 16. век, пишувано е со ресавски правопис и се чува во Историскиот архив во Охрид;²⁴

4. *Крнинскиот дамаскин* (Прилог 4) временски датира од периодот помеѓу 1580 и 1610 година. Ракописот содржи 281 хартиен лист (а киевскиот дел од Зборникот 246 листа). Пишуван е со кирилско писмо. Насловите и иницијалите се со црвено мастило, со извивки карактеристични за 16. век. Овој зборник во себе содржи дваесет, од вкупно триесет и шест опширни слова од зборникот на Дамаскин Студит – *Сокровиште*. Во манастирот *Свети Пречиста Кичевска* споменикот е пронајден во 1956 година, а бидејќи како што е познато овој манастир се викал уште и *Крнино*, или *Крнински манастир*, зборникот е наречен *Крнински дамаскин*. Се чува во Скопје, ИМЈ, инв. бр. 594;²⁵

5. *Киевскиот дамаскин* потекнува од крајот на 16. век, пишуван е на 247 хартиени листа, 315 x 210 мм. со полууставно писмо. Правописот е двоеров, јусов и со значително влијание на македонскиот народен говор во ортографијата и јазикот. Пишуван е од една рака. Иницијалите се скромни од киноварен тип. Подврзијата му е од штици во орнаментирана кожа. Од повеќето маргинални и не толку битни записи се издвојува оној дека ракописот бил сопственост на *Тойличкиот манастир – Свети Никола* кај Демир Хисар. Овој споменик од Македонија го зел архимандритот Антонин Капустин во 1865 година и го подарил на Киевската Духовна академија, каде што и својремено се образувал. Денес се наоѓа во Националната библиотека во Украина – Киев, ф. 301, бр. 290;²⁶

6. Текстовите на овој *Фраџменџ* 1 Владимир Мошин ги опишува како две молитви: кон Богородица и кон Христос, кои потекнуваат од почетокот на 19. век и се пишувани на руско-македонска варијанта на црковнословенски јазик;²⁷

²⁴ Илиевски, *Просветнаџа улоја на манастироџ Свети Пречиста*, 30.

²⁵ Велев, Макаријоска, Црвенковска, *Македонски споменџи*, 110.

²⁶ Поп-Атанасов, 375.

²⁷ Илиевски, *Просветнаџа улоја на манастироџ Свети Пречиста*, 30.

почнуваат масовно да доаѓаат во османлискиот период и од веќе познати причини, а на тој начин почнува да се шири и влијанието на руската редакција на црковнословенскиот јазик. Оваа појава пред сè се однесува на црковната литература.

Некои од печатените црковнословенски богослужбени книги се особено стари. Така, во селото Премка, по заслуга на академик Ѓорѓи Поп-Атанасов и парохискиот свештеник Ристо Камбуроски, пронајдена и конзервирана е една старопечатена книга – *Празничен минеј*, печатен во Венеција во 16. век. Сега се чува во библиотеката на Дебарско-кичевската епархија.

Во манастирската библиотека на манастирот *Свѣта Пре-чистѣа Кичевска* има голем број стари печатени книги. Библиотеката брои над 200 вакви книги. Може да се издвојат:

1. *Еванѣлие*. Киев 1752. Црковнословенски јазик;
2. *Еванѣлие*. Киев 1753. Црковнословенски јазик;
3. *Еванѣлие со ѿолкување*. Москва 1764. Црковнословенски јазик;
3. *Четѣвороеванѣлие*. Москва 1771. Црковнословенски јазик;
4. *Псалѣир*. Киев 1707. Црковнословенски јазик;
5. *Псалѣир*. Москва 1758. Црковнословенски јазик;
6. *Псалѣир*. Киев 1766. Црковнословенски јазик.

Во манастирската библиотека се наоѓаат и многу другистари печатени книги, повеќето од 19. век.

Во селото Вранештица има престолно *Еванѣлие* на црковнословенски јазик печатено во Москва во 1789 година.

Безмалку во сите цркви во Кичевско има вакви стари печатени книги, кои сведочат за активен богослужбен живот во селата, во времето кога тие биле значително побројни.

Заклучок

Најстарото датирање на градот Кичево (како Хискана/Ускана) е од 2. век пред Христа. Градот постоел и се развивал и во средновековието, за време на османлиското владеење и потоа. Оваа долга историја оставила свое богато црковнословенско книжевно наследство.

Најстари ракописи од Кичево и Кичевско се: *Кичевскиоѝ (Биѝолски) ѝриод* (11.–12. век), *Вранешничкиоѝ аѝосѝол* (13. век), *Кичевскиоѝ окѝоих* (13. век), *Чиноѝ на Елеосвешѝение над болен монах* (13. век) и остатоци од еден *Требник* (13. век).

Од манастирот *Свеѝа Пречисѝа Кичевска* потекнуваат и се достапни за научно иследување следниве ракописи: *Чейвороеванѝелие 1* (16. век), *Псалѝир* (15. век), *Чейвороеванѝелие 2* (16. век), *Крнински дамаски* (крај на 16. век), *Фраѝменѝ 1*, *Фраѝменѝ 2*, *Зборник со мешана содржина (Брждански дамаскин)*, *Парусија 1*, *Парусија 2*, *Вечен ѝоменик на Васил Икономов*, *Правило на свеѝи Сѝиридон Тримѝѝунѝски*, *Служба на свеѝи Наум Охридски*, *Тефѝер 1*. Кон овие ракописи може да се додадат и *Киевскиоѝ дамаскин* и *Тефѝер 2*.

Посебно место од овој регион зазема старопечатената книга *Изборен минеј*, печатена во Венеција во 16. век, а други постари печатени црковнословенски книги се: *Еванѝелие* (Киев, 1752 година), *Еванѝелие* (Киев, 1753 година), *Еванѝелие со ѝтолкување* (Москва, 1764 година), *Чейвороеванѝелие* (Москва, 1771 година), *Псалѝир* (Киев, 1707 година), *Псалѝир* (Москва, 1758 година), *Псалѝир* (Киев, 1766 година) и многу други, повеќето од 19. век.

Во селото Вранештица има престолно *Еванѝелие* на црковнословенски јазик печатено во Москва во 1789 година.

Во Кичево и Кичевско продефилирале и други црковнословенски стари ракописи и печатени книги, но историјата ги одвела во друг правец и друга насока.

Датум пријема: 28. 11. 2025.

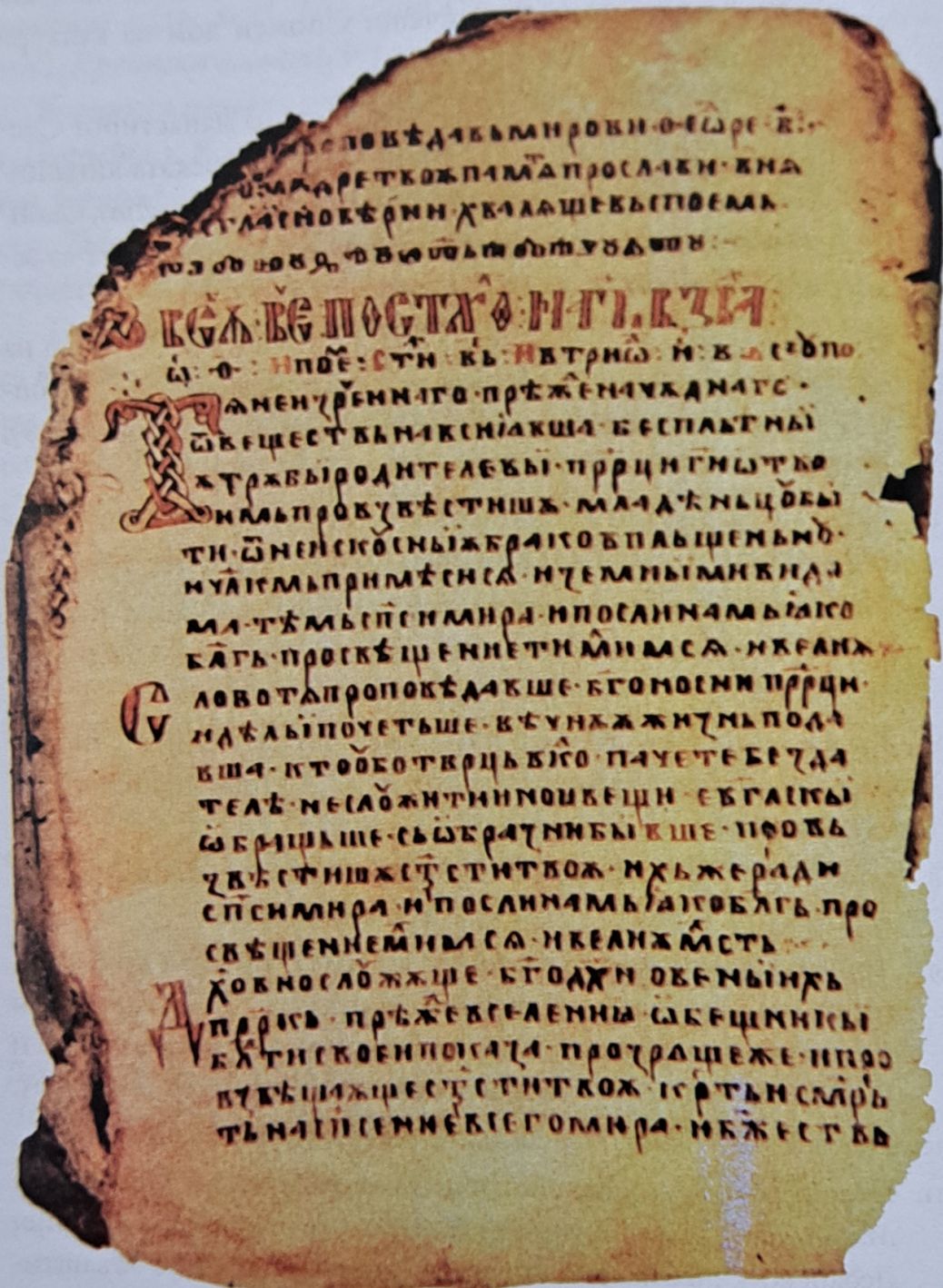
Датум прихватања: 12. 12. 2025.

Библиографија

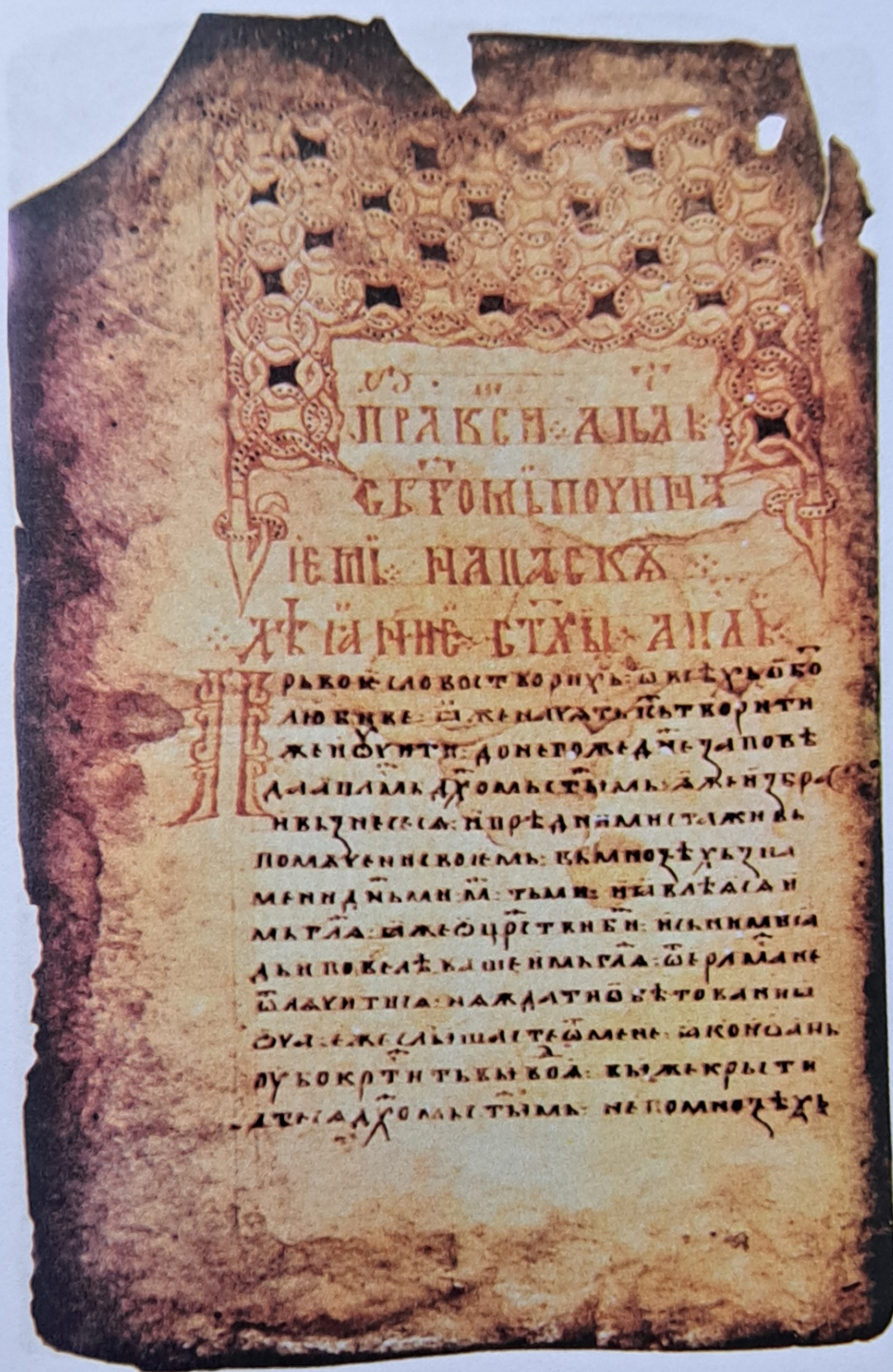
1. Велев Илија, Макаријоска Лилјана, Црвенковска Емилија – *Македонски споменици со глагољско и со кирилско писмо*, Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков” – Скопје, 2008.
2. Вељаноска Светлана, *Црквите и манастирите во кичевскиот архиепископски намесничтво*, Кичево: Спомен дом на култура „Кочо Рацин” – Кичево, 2002.
3. Илиевски Хр. Петар, „Просветната улога на манастирот Света Пречиста (со посебен осврт кон дамаскинарската книжнина)”, *Манастир Света Пречиста Кичевска (монографија)*, Скопје: Дебарско-кичевска епархија и Републички институт за заштита на споменици (1990), 15–39.
4. Илиевски Хр. Петар, „Света Пречиста Кичевска – чувар на словенската писменост”, *Кичево и кичевско (монографија)*, Скопје: ЕЛС – Општина Кичево и НИП „Ѓурѓа” – Скопје (1998), 63–68.
5. Поп-Атанасов Ѓорѓи, *Кичевскиот окрток*, Скопје: магистерска дисертација на УКИМ на Филолошки факултет, 1978.
6. Поп-Атанасов Ѓорѓи, *Словенски ракописи од Македонија во сирански ракописни збирки, I, X–XIX век*, Скопје: Македонска академија на науките и уметностите, 2017.
7. Ристоски Душан, „Кичево и Кичевско низ историјата”, *Кичево и кичевско (монографија)*, Скопје: ЕЛС – Општина Кичево и НИП „Ѓурѓа” – Скопје (1998), 23–39.
8. Смиљанић Тома, *Кичевија сп. Насела и порекло ситановништва*, Београд: Српска краљевска академија, 1935.
9. Тричковска Јулија, „Живописот во манастирската црква Богородица Пречиста – Кичевска”, *Манастир Света Пречиста Кичевска (монографија)*, Скопје: Дебарско-кичевска епархија и Републички институт за заштита на споменици (1990), 67–95.
10. Цветковски Сашо, *Пречиста Кичевска*, Охрид: Канео, 2013.
11. Целакоски Наум, „Кон историјата на манастирот Пречиста”, *Манастир Света Пречиста Кичевска (монографија)*, Скопје: Дебарско-кичевска епархија и Републички институт за заштита на споменици (1990), 40–51.

ПРИЛОЗИ

Прилог 1



Прилог 2



- 86 -

Прилог 4

25a

ТА МОЖЕТОЩЕ МЪ СПОБЪПНЕСЕ ВЪ ТИМЪ СЛЪ. РАДО
 СТИ АГТАСКИЕ. СЛАВЫЕ ЖЕ. И ЦРКВИЕ НОЕ. ЕЖЕ
 БЖАНВЪ СЕЛЪ НА МЪ ПЪЛЪ ИТИ. БЛГТИЮ И ТАКО
 ЛЮКТЕ МЪ ГА НАШЕГО Ю. ГА ДНЬ РОЖЪШАГОЕ. ТОМУ
 СЛАВА НА РЪ ЖАВА ВЪ НЕПРЪХОДНЫМЪ ВЪ КЪ ВЪ СЪ. АМИ :
 МЦА ГЕНУАРИА. С. ДА МАККИНА МОНАХЪ ПОДЪ
 КО НА ИУ. И ТЕЛЪ И СЪ ДНТА. ПО СЪЩЕ СЪЩЕ.
 НА СТОЕТО И ВЛЕНІЕ ГА НАШЕГО Ю. ГА БЛВН ОТЕ :
 О СЕДЪ ЖИТЕЛЪ БЪ И МНЕГО МАТИВЪ. И ТВОРЪЩЕ
 КЪ СЕМУ ХИРЪ. ВЪ ТРЕТИНЪ СЪ ТВОРИ ЗАНІА ВЪ СЪ.
 ВЪ МЫСЛЪНАА. И ТЮБЕСТЪ БНАА. МЫСЛЪНА ЖЕ СЪ
 ТРЕ ЗАНІА СЪНКАА ОТИ ТАКЪ НЕ МОГУ ВЪ СЪ ПИ.
 НИЖЕ РЪКАМА СЪ СЪ ДА ЕМАА. НИЖЕ И НАКАА ТЮ
 БЕСТВА ТЪ БКАА НЕ МОГУ ВЪ СПРІЕТИ. И ТЪ ТЮ
 СЪ МЪ ТАКЪ НАЗЫРАЕТЪ. СЪ НА СЪЩЕ МЫСЛЪНАА.
 ІАКО ЖЕ АРТАКІ. ІАКО ЖЕ БЪ СЪ ВЪ. ІАКО ЖЕ ДША.
 ТЮБЕСТЪ БНА ЖЕ СЪ СЪЩЕ СЪЩЕ. ІАКО ЖЕ МОЖЕТЪ
 ТАКЪ ВЪ СПРІЕТИ СЪ ТЮБЕСТЪ СЪ. СЪРЪ ТЪ ОТИ МВН
 ДЪТИ. СЪ СЪЩЕ НАМА ВЪ КЪ СЪНТИ. СЪ МОЗЪА МН
 ОКО ИАТИ. И СЪЩЕ ШИМА ПЪ СЪЩЕ ШИМА. И СЪЩЕ
 МА СЪ СЪЩЕ ШИМА. СЪ ИМЕНУЮТСЕ. И СЪЩЕ ПЛЪ СЪЩЕ
 ВЪЩЕ. ІАКО ЖЕ НЪ СЪ. ІАКО ЖЕ СЪЩЕ МАА. ІАКО ЖЕ КОДА.
 ІАКО ЖЕ И МНА ПЛЪ СЪЩЕ И ЖЕ ВЪЩЕ. СЪЩЕ СЪЩЕ МАА
 ЖЕ ЗАНІА СЪ ТВОРИЕЪ. СЪНКАА СЪ И МЫСЛЪНАА И
 ТЮБЕСТЪ БНАА. ІАКО ЖЕ ТАКЪ И ЖЕ СЪ МЫСЛЪНАА,
 И ТЮБЕСТЪ БНАА. ТЮБЕСТЪ БНАА И ЖЕ ІАКО И МАТЪ

33

Church Slavonic Literary Heritage from Kichevo and the Kichevo Region

Abstract: The city of Kichevo has a long history, which implies the development of a rich spiritual, educational, and cultural life both within the city and its surrounding area. As a result, an old literary heritage emerged, the majority of which is written in the Church Slavonic language. Based on the literary monuments, it can be concluded that several spiritual and educational centers operated in the city and its vicinity. The central place among them is occupied by the Monastery of St. Prechista of Kichevo, whose manuscript and early printed Church Slavonic literary heritage is the most extensive.

Keywords: literary heritage, Church Slavonic language, manuscripts, early printed books

Сажетак: Град Кичево има дугу историју, што подразумева да се у њему и у његовој околини развијао богат духовни, просветни и културни живот. Као резултат тога образовало се и значајно старо књижевно наслеђе, чији је највећи део на црквенословенском језику. На основу књижевних споменика, може се закључити да су у граду и у његовој околини деловали бројни духовно-просветни центри. Централно место међу њима заузима манастир Света Пречиста Кичевска, чије је рукописно и старо штампано књижевно наслеђе на црквенословенском језику најобимније.

Кључне речи: књижевно наслеђе, црквенословенски језик, рукописи, старе штампане књиге